

«Долі нащадків І.К. Карпенка-Карого (Тобілевича)»

29 вересня 2020 року громадськість України відзначатиме 175-річчя від дня народження знаного драматурга, корифея українського професійного театру І.К. Карпенка-Карого (Тобілевича). У творчому доробку митця 18 п'єс, які стали класикою української драматургії і сьогодні з великим успіхом йдуть на сценах не тільки вітчизняних, а й зарубіжних театрів.

Про життєвий і творчий шлях митця написано чимало книг, дослідженням його життєпису займалися відомі літературознавці та краєзнавці, серед яких О. Борщагівський, В. Сахновський-Панкєєв, І. Скрипник, І. Пільгук, Л. Стеценко, О. Цибаньова, Л. Дем'янівська, В. Шнайдер, М. Смоленчук, В. Ярош та інші. Свої спогади про корифея залишили й члени родини Тобілевичів: брат Панас та друга дружина Софія Віталіївна Тобілевич.

Іван Карпович Карпенко-Карий був особистістю колоритною, багатогранною – талановитий, розумний, порядний, добрий. У всіх, з ким спілкувався, викликав почуття поваги і захоплення, був прекрасним сім'янином і батьком.

Його першою дружиною стала Надія Карлівна Тарковська (1852–1882), заможна шляхтянка, яка походила зі старовинного польського роду. Її батько – Карл Матвійович Тарковський – дворянин, поміщик, землевласник, відставний штабс-ротмістр Новоархангельського уланського полку. Мати – Марія Каєтанівна Кардасевич – донька поміщика. Надія Тарковська брала участь у виставах Єлисаветградського аматорського гуртка, де і познайомилася з Іваном Карпенком-Карим. Одружилися вони 1869 року. Надія Тарковська померла в молодому віці від туберкульозу легенів, встигнувши народити сімох дітей, троє з яких (Микола, Катерина, Віссаріон) померли ще немовлятами. Донька Галя (1872 р.н.) померла в десятирічному віці. З усіх дітей дорослого віку сягнули лише троє: Назар, Юрій та Ірина.

У 1885 році, перебуваючи у засланні в Новочеркаську, Іван Карпович одружується вдруге з Софією Віталіївною Дітьківською (1858-1953), хористкою театральної трупи М. Старицького, та удочеряє її позашлюбну доньку Марію. Те, що Марія – не рідна Івану Карповичу,

подружжя старанно приховувало. Ті, хто знав правду про цю сімейну таємницю, також воліли мовчати. Дитинство Марійки пройшло у родинному гнізді Тобілевичів на Хуторі Надія.

З усіма дітьми у Івана Карповича були теплі, душевні стосунки. Не зважаючи на життєві негаразди, драматург дав престижну освіту всім своїм дітям, та як склалася подальша доля Назара, Юрія, Ірини й Марії, дізнатися не встиг, бо у 1907 році помер.

Про синів І.К. Карпенка-Карого відомо не так багато.

Назар Іванович Тобілевич (1874-1949) здобував освіту в Єлисаветградському земському реальному училищі та на хімічному факультеті Ризького політехнічного інституту. Згодом працював інженером на цукровому заводі м. Сміла Черкаської області. Під час Другої світової війни разом з заводом був евакуйований до Російської Федерації. Там і залишився жити після війни. Помер у 1949 році.

Юрій Іванович Тобілевич (1876-1925) навчався в Єлисаветградському земському реальному училищі та у Львівському політехнічному інституті, мешкав у родині знаного українського письменника Івана Франка. Після повернення зі Львова Юрій жив на Хуторі Надія, де займався сільським господарством: розводив елітні породи свиней. Після смерті батька переїхав до Єлисаветграда, мешкав на вул. Знаменській, 13. Був одружений з Наталією Всеволодівною Авдієвою, донькою відомого в Єлисаветграді нотаріуса. У родині підростало троє дітей: сини Андрій та Назар і донька Галина.

Юрій Іванович – учасник Першої світової війни. У 1914 році після поранення і важкої контузії повернувся до Єлисаветграда. Півтора роки тяжко хворів, не міг ходити. Після видужання працював агрономом у міській управі. Певний час очолював єлисаветградську «Просвіту».

Під час Української Народної Республіки Юрію Івановичу запропонували посаду міністра сільського господарства УНР, від якої він відмовився. Помер у 1925 році в Єлисаветграді.

Андрій Юрійович Тобілевич (1905-1979) був старшою дитиною в родині Юрія Івановича Тобілевича. У 1929 році закінчив Київський агрономічний інститут. Незадовго до цього одружився з Євдокією Юхимівною Полудень. Після навчання працював агрономом на селі біля хутора Надія та на Донеччині (с. Сергіївка Красноармійського району). Деякий час викладав у Селидівській агрономічній школі.

Під час Другої світової війни був на фронті. Серед його бойових нагород – медалі за звільнення Сталінграда, Румунії, Польщі, Чехословаччини, Угорщини.

Після війни Андрій Юрійович разом з Софією Віталіївною Тобілевич розпочали нелегку роботу по відродженню хутора та створенню на ньому музею-заповідника. Андрій Юрійович звертався до відомих українських письменників, писав листи у різні інстанції. Як наслідок, у 1956 році ухвалою уряду Української РСР Хутір Надія було оголошено Державним заповідником-музеєм І.К. Карпенка-Карого (Тобілевича), надано кошти на його реставрацію, встановлено пам'ятник на могилі корифея (1958), побудовано літературно-меморіальний музей (1969), відкрито пам'ятник видатному українському драматургу І.К. Карпенку-Карому (1969). Саме Андрій Юрійович Тобілевич став першим завідувачем музею на Хуторі Надія.

Андрію Юрійовичу в роботі допомагали його син Ігор та невістка Валентина. У 1976 році А.Ю. Тобілевичу присвоєно почесне звання «Заслужений працівник культури України».

3 листопада 1979 року А.Ю. Тобілевич помер. Його поховали разом з усіма Тобілевичами на Карлюгівському цвинтарі.

Назар Юрійович Тобілевич (1909-2001) – молодший син Юрія Івановича Тобілевича. У 1938 році з відзнакою закінчив механічний факультет Київського хіміко-технологічного інституту харчової промисловості (сучасний НУХТ).

Назар – учасник бойових дій у Другій світовій війні, був у полоні. У повоєнні роки працював у теплоенергетичній лабораторії Київської філії Всесоюзного НДІ цукрової промисловості, а з 1958 по 2000 рік – у Київському хіміко-технологічному інституті харчової промисловості: з 1963 по 1986 рік – завідувач кафедри промислової теплоенергетики. Доктор технічних наук (1969), професор (1972).

Назар Тобілевич є автором понад 200 наукових праць, 11 винаходів. Як видатний вчений в галузі теплообміну і гідродинаміки в теплообмінній апаратурі створив наукову школу з промислової теплоенергетики і керував нею. Нині його ім'я носить одна з іменних стипендій НУХТ.

Разом з братом Андрієм у повоєнні роки Назар домігся створення музею-заповідника «Хутір Надія».

Похований Назар Тобілевич на Карлюгівському цвинтарі поруч зі своїм знаменитим дідом, батьком та рідним братом.

Знаний український театральний режисер **Андрій Валерійович Жолдак** (1962 р. н.) – праправнук І.К. Карпенка-Карого, син драматурга Валерія Жолдака, онук Назара Юрійовича Тобілевича, племінник письменника Богдана Жолдака.

Свою першу режисерську освіту Андрій отримав у Київському державному інституті мистецтв ім. Івана Карпенка-Карого (1986). У 1989 році закінчив Державний Інститут театрального мистецтва у Москві (курс А. Васильєва). А. Жолдак ставив вистави у Київському національному театрі ім. І. Франка, театрі «Балтійський дім», театрі Раду Верстата (м. Сибіу, Румунія), театрі «Фольксбюне» (м. Берлін, ФРН), Люцернському театрі опери й драми (Швейцарія). У 2002-2005 роках Жолдак – художній керівник Харківського драматичного театру ім. Т. Шевченка.

Андрій Жолдак належить до найбільш відомих у світі діячів українського драматичного театру. У роботі режисер широко використовує прийоми сучасного, зокрема, авангардного театру, через що зажив слави невтомного експериментатора; прагне до естетичної провокації, аби розбурхати свідомість і уяву глядача. Деякі його вистави тривають 4-5 годин і є випробуванням для акторів, яких він садить у клітки, змушує виставляти на показ все, що є гарного і поганого в людській природі.

Андрій Жолдак – заслужений діяч мистецтв України (2004), лауреат низки відзнак міжнародних театральних фестивалів, премії ЮНЕСКО (2004), кавалер ордена «За заслуги» III ступеня (2009). З 2006 року режисер проживає у Німеччині, пишається тим, що є нащадком славетного роду Тобілевичів.

Галина Юрївна Тобілевич (1911-1998) – донька Юрія Івановича Тобілевича – військовий прокурор, одна з перших засновниць Українського культурного товариства у м. Мурманську.

Ірина Іванівна Тобілевич (1879-1955) – молодша донька корифея. У 1896 році закінчила Полтавський інститут шляхетних панянок. Вона єдина з дітей Івана Карповича, хто деякий час грав у об'єднаній трупі корифеїв театального сезону 1900-1901 рр. під театральним псевдонімом Русановська.

У 1902 році Іван Карпович відправляє Ірину за кордон для вивчення іноземних мов. Майже рік вона перебувала у Швейцарії, а потім переїхала до Парижа, де відвідувала курси французької мови при

Сорбонні. В університеті Ірина знайомиться з випускником математичного факультету Віденського університету чехом Мілошем Студнічкою та восени 1904 року виходить за нього заміж. У наступному році в родині народжується первісток Юрій. З немовлям Ірина повертається в Україну, мешкає в Києві у Юлії Бродецької – рідної сестри С.В. Тобілевич. Мілош продовжує навчання в Парижі. У 1906 році родина оселяється на Хуторі Надія. У серпні 1906 року в родині народжується другий син Іван. Після смерті І.К. Карпенка-Карого у вересні 1907 року Студнічки переїзять до Єлисаветграда, де мешкають на зйомних квартирах. У 1910-1911 роках Мілош працює викладачем німецької мови у Єлисаветградському приватному комерційному училищі, два наступних роки викладає французьку мову в Єлисаветградському земському реальному училищі та займається репетиторством.

Під час громадянської війни Студнічки переїзять на Хутір Надія, звідки їх у 1922 році виженуть більшовики. Ірина та Мілош приймають рішення виїхати за кордон до міста Сараєво Австро-Угорської імперії. Там мешкали батько та брат Мілоша Студнічки. Невідомо, чим займалися Мілош та Ірина в Сараєво, але вже через рік вони переїзять до Чехії. Спочатку мешкають у Празі, де їм допомагають родичі, а потім оселяються в Брно і проведуть у цьому місті залишок життя. Ірина займатиметься домашнім господарством, братиме участь в роботі театрального гуртка як актриса, буде вчити своїх онуків писати і розмовляти російською мовою. Мілош і тут не матиме постійної роботи, перебиватиметься випадковими заробітками. Родина буде бідувати, жити в постійних боргах. Ірина Студнічкова помре у 1955 році від раку, через рік з життя піде Мілош.

Старший син Мілоша **Юрій Студнічка** (1905-1964), інженер за фахом, не залишив нащадків, а молодший – Іван (Ян), лікар, мав двох дітей – сина Івана та доньку Надію, яких назвав на честь свого діда і бабусі – Івана Карповича та Надії Карлівни Тобілевичів.

Ян Студнічка (1906-1987) підтримував зв'язки з Україною, листувався з двоюрідними братами Андрієм та Назаром Тобілевичами. Двічі, у 1975 та 1978 роках, приїздив до Києва, Кіровограда, Хутора Надії. У нашому місті відвідав будинок по вул. Тобілевича (колишній Знаменській), де у роки свого дитинства мешкав разом з батьками.

Сьогодні у цьому приміщенні – літературно-меморіальний музей І.К. Карпенка-Карого. Син Яна Студнічки **Іван Студнічка** (правнук І.К. Тобілевича, 1939 р. н.) закінчив математичний факультет університету в Брно, захистив кандидатську дисертацію, викладав математику у вузі. Має двох доньок – Міхаелу та Яну-Пальміру. Міхаела мешкає в Брно, має чудові вокальні дані, займається співом. Яна-Пальміра – випускниця Празької академії мистецтв, працює режисером і сценаристом на телебаченні у столиці Чехії, багато мандрує світом.

Надія Малчикова (правнучка І.К. Тобілевича, 1943 р. н.) закінчила педагогічний інститут та університет Палацького у м. Оломоуц, викладала чеську мову та музику. У 1984 році разом з родиною переїхала до м. Брно, працювала у спецшколі до виходу на пенсію у 2004 році.

Надія Іванівна в дитинстві грала у драматичному гуртку, в юності співала в опереті. Її дивовижна музикальність передалася сину **Олександру Мюллеру** – праправнуку І.К. Карпенка-Карого, 1969 р. н. Він закінчив середню школу художніх ремесел, факультет сценографії академії мистецтв та консерваторію. Має чудовий голос, пише музику. Працює викладачем музики, мешкає у передмісті Парижа. Від першого шлюбу з чеською піаністкою має 18-річного сина Лукаса. У другому шлюбі з психологом Віолайн має сина Янека, якому у вересні 2020 року виповниться п'ять років. Олександр виступає у музичному гурті «Мармарошен». Від численної талановитої рідні Олександр успадкував не тільки хист до музики і співів, а й до малювання – ще з дитинства робив пейзажні замальовки, а у 18 років написав портрет свого діда Яна Студнічки.

Сини Олександра Мюллера Лукас та Янек є представниками п'ятого покоління нащадків І.К. Карпенка-Карого. Лукас Мюллер разом з матір'ю мешкає у передмісті Ла Рошель. Хлопчик грає на органі та скрипці, добре малює, мріє стати дизайнером автомобілів. Молодший син Янек разом з батьками мешкає у Парижі.

Прийомна донька І.К. Карпенка-Карого **Марія Іванівна Тобілевич-Кресан** (1883-1957) освіту здобула у Полтавському інституті шляхетних панянок та на Вищих курсах французької мови у Парижі. Українською мовою перекладала твори О. Бальзака, Е. Скріба, Р. Тагора, В. Шекспіра та інших класиків світової літератури, а також

російських письменників. Певний час працювала секретарем у Панаса Карповича Тобілевича (Саксаганського), редагувала його літературні твори.

Належність до уславленої родини не врятувала Марію Іванівну від репресій. У 1930 році за сфабрикованим звинуваченням у причетності до контрреволюційної діяльності так званої «Спілки визволення України» дочку драматурга заарештували і вислали за межі України на 10 років.

До Києва Марія Іванівна повернулася у 1941 році. В окупованій столиці України у липні 1941-го в приміщенні школи №119 вона відкрила унікальний дитячий навчально-виховний і театральномистецький комплекс під назвою «Будинок дитини», до якого входили: курси крою та шиття, лабораторія наочного приладдя «Допомога школі», ляльковий театр, хореографічний і драматичний гуртки, дитячий хор та естрадний колектив, образотворча студія та їдальня.

Керували ними досвідчені педагоги та професійні митці, які не змогли евакуюватися. Головною помічницею М.І. Тобілевич була відома оперна співачка Олена Петляш-Барілотті (1890-1971) – донька Марії Карпівни Тобілевич (Садовської-Барілотті). Вона часто виступала з концертами перед виставами лялькового театру, опікувалася хором, допомогла здійснити постановку дитячої опери М. Лисенка «Коза-дереза».

У лабораторії наочного приладдя «Допомога школі» під керівництвом Марії Іванівни працювало 15 вчителів. Вона сама підготувала для школярів рукописний «Буквар» з методичними рекомендаціями. З нього працівники лабораторії робили копії і передавали їх вчителям та учням київських шкіл.

Лялькові вистави влаштовувалися тричі на тиждень. Дітям показували «Ніч перед Різдвом», «Вертеп», «Лиса Микиту» (інсценізація М.І. Тобілевич), казки «Рукавичка», «Червона шапочка» та інші. Марія Іванівна також написала лібрето за віршем О. Олеся «Айстри» для хореографічної сценки.

Творчі колективи «Будинку дитини» виступали у великому концерті київських митців з нагоди 129-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка (1943). Ляльковий театр виїздив для обслуговування

дітей у приміські райони Києва; часто виступав перед українською молоддю, яку відправляли у німецьке рабство.

Після визволення Києва від німецьких загарбників Марії Тобілевич довелося похвилюватися: невідомо було, як радянська влада поставиться до її педагогічної діяльності під час окупації. Та доля цього разу їй щиро посміхнулася. Колективу «Будинку дитини» та громадськості (батькам і дітям) вдалося захистити свого директора. Більше того, коли було отримано дозвіл на відновлення театру ляльок у Києві, Марію Іванівну затвердили його директором (з січня 1944 року).

Марія Іванівна підготувала до друку спогади своєї матері Софії Віталіївни Тобілевич «Мої стежки і зустрічі» (1957).

Її й поховали поруч з матір'ю на Байковому кладовищі в Києві. На могилах Марії Іванівни та Софії Віталіївни спільний пам'ятник: велика квадратна стела з чорного граніту з українським орнаментом і написом: «Тобілевич Софія Віталіївна, 1858-1953. Марія Іванівна Тобілевич-Кресан, 1883-1957».

Після смерті дружини її чоловік землемір А.А. Кресан передав значну частину родинного архіву до Кіровоградського обласного краєзнавчого музею. Це рукописи та рідкісні видання творів І. Карпенка-Карого, літературні часописи й листи, особисті речі, унікальні фото тощо. Особливу увагу привертає літературний альманах «Степ» елисаветградських літераторів-українофілів, членів місцевого гуртка «Громада», виданий у Петербурзі 1886 року. Цей примірник належав Івану Карповичу Карпенку-Карому як одному з авторів альманаху, де надрукована його п'єса «Бондарівна». Є у зібранні твори М. Некрасова і Жана Поля Сартра у перекладі українською. Переклад зроблений М.І. Тобілевич.

По-різному склалися долі нащадків І.К. Карпенка-Карого, їх розкидало по світу. Але незаперечним є те, що всі вони були і є освіченими і талановитими людьми, які змогли яскраво проявити себе в культурному та громадському житті не тільки України, а й інших країн. Біографії більшості з них, безумовно, варті стати темами окремих наукових досліджень.

Катерина Лісняк, бібліотекар
відділу мистецтв ОУНБ ім. Д.І. Чижевського